

ПРАВО НАБУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ ЯК ІНСТИТУТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В АНГЛОСАКСОНСЬКІЙ СИСТЕМІ ПРАВА

У статті висвітлені питання підходу англосаксонської системи права до розуміння права набувальної давності, як інституту права власності, а також розкрито основні положення до розуміння самого права власності оскільки воно відрізняється від континентального підходу, що в свою чергу безпосередньо впливає на розвиток та застосування набувальної давності.

Ключові слова: набувальна давність, власність, англосаксонська система права.

Проскуров М. В. Право приобретательной давности как институт права собственности в англосаксонской системе права.

В статье освещены вопросы подхода англосаксонской системы права к пониманию права приобретательной давности, как института права собственности, а также раскрыты основные положения к пониманию самого права собственности, поскольку оно отличается от континентального подхода, что в свою очередь непосредственно влияет на развитие и применение приобретательной давности.

Ключевые слова: приобретательная давность, собственность, англосаксонская система права.

Proskurov M. V. Acquisitive prescription as an institution of property rights in the Anglo-Saxon legal system.

The article highlights the issue of Anglo-Saxon legal systems approach to understanding the right of acquisitive prescription, as an institution of property rights, and disclosed to the understanding of the main provisions of the law of property as it differs from the continental approach, which has a direct impact on the development and application of acquisitive prescription as a result.

Keywords: acquisitive prescription, property, Anglo-Saxon legal system.

Із здобуттям незалежності та з обранням демократичного шляху розвитку Україна, відмовившись від минулих утопічних поглядів на здійснення зовнішньої та внутрішньої політики, які нав'язувалися Радянським Союзом, вийшла на міжнародну арену. У зв'язку з цим цілком логічним видається вихід на світовий простір й усіх галузей підприємницької діяльності. Відповідно, на цьому підґрунті виникають і юридичні послуги як вид підприємницької діяльності. Громадяни України починають виїжджати за кордон, з'являються відносини приватноправового характеру, обтяжені іноземним елементом. З цього випливає ціла низка проблем, які постали перед українськими юристами. Однією із найгостріших з них можна розглядати специфіку іноземного законодавства. Здавна відомо, що англо-американська правова система суттєво відрізняється від континентального права майже в усіх галузях права. Інститут набувальної давності сам по собі викликає чимало питань, які потребують вирішення у національному законодавстві. Адже цей спосіб набуття майна за давністю володіння радянською правовою системою не визнавався взагалі, не кажучи вже про розуміння і дослідження його в такій складній системі права, як англо-американська.

Інститут набувальної давності є практично недосліджений у національному законодавстві, на цей момент немає фундаментальних праць, присвячених цьому питанню. Варто зазначити, що на відміну від українського цивільного права англійське існує вже не одне сторіччя, і цей інститут досліджувався в даній правовій системі досить ретельно. Так, варто відзначити таких науковців англо-американського права, як Джонсон, Шерман, Макглоун, Росс Барбер та інші, які присвячують праці та статті дослідженню генезису, вивченню особливостей, встановленню сфери дії та іншим проблемам, пов'язаним із згаданим інститутом права власності.

На наш погляд, відсутність інформації про інститут набувальної давності в іноземному законодавстві не лише створює низку проблем для українських юристів, які в практиці зіштовхуються з особливостями даного інституту в різних правових системах, а й зумовлює недостатнє розуміння і, відповідно, недостатнє регулювання його і в національному законодавстві.

Метою цієї публікації є висвітлення англо-американського підходу до розуміння та застосування права набувальної давності як інституту права власності.

Основні принципи англо-американського права власності розвивались протягом багатьох сторіч і досі зберігають своє значення, не дивлячись на появу нових нормативно-правових актів щодо регулювання відносин у сфері власності. Норми англо-американської системи права характеризуються високою стабільністю та ефективністю їх практичного застосування.

В англо-американському праві поняття речового права відрізняється від аналогічного у континентальній системі права. Йому за змістом відповідає поняття права власності. У цій цивільно-правовій системі існує основне речове право, яке є аналогічним до континентального права власності, та інші речові права, які, по суті, схожі з правами на чужі речі в романо-германській системі права. В юридичній літературі, зокрема, розрізняють: безумовне право володіння та власності (право власності); орендне володіння (оренда за договором); утримання (сервітут); довічне володіння (узуфрукт); право строкового утримання заставодержателя (застава).

Автори з країн загального права намагаються сформулювати універсальне визначення поняття власності за допомогою складання переліку повноважень власника, який може бути досить широким.

Зокрема, до правомочностей власника відносять:

право володіння, тобто виключний фізичний контроль над річчю чи право виключного її користування;

право користування чи особистого використання речі, якщо воно не включає два наступних повноважень;

право управління, тобто право вирішувати, хто і як може використовувати річ;

право на доход, тобто на ті блага, які приносить реалізація двох попередніх повноважень;

право на відчуження, споживання, витрату на свій розсуд, зміну чи знищення речі;

право на гарантії від експропріації чи право на безпеку;

право передавати річ;

право на безстроковість здійснення повноважень;

право на кінцевий характер повноважень, тобто здійснення правил, які забезпечують відновлення порушених прав.

Існують також обмеження правомочностей, що виявляються в забороні використання речі на шкоду іншим та можливості відібрати річ у рахунок сплати боргів.

У країнах англо-американської системи права коло об'єктів права власності більш широке, аніж у континентальному праві: поряд з матеріальними об'єктами права власності є так звані «речі у вимозі»: грошові зобов'язання, оборотні документи, акції, паї, облігації; авторські права, патентні права, товарні знаки, фірмові найменування, пенсії, анuitети (вид державної позики, з якої кредитор одержує ренту). У цій правовій системі відстоюється концепція виключних прав на такі цінності, тоді як у романо-германській поширена суто власницька концепція. Однак практика всіх країн зазвичай переносить на право промислової, фінансової й комерційної власності режим, встановлений для матеріальних об'єктів.

Особливості в поділі речей на рухомі й нерухомі існують в праві Англії та більшості штатів США. У праві США нерухомістю вважається земля та все, що нерозривно з нею пов'язане, а рухомі – речі, які можуть слідувати за власником у разі переміщенні його в просторі. Самі терміни «рухоме» і «нерухоме» майно застосовуються, переважно, у відносинах з іноземним елементом, які регулюються міжнародним приватним правом; у внутрішніх відносинах застосовується дещо інший підхід.

В англійському праві існує поділ майна на реальне і персональне залежно від різних форм його позовного захисту. До реального відносять майно, щодо якого може бути пред'явлено реальний позов – позов про відновлення володіння. Реальне майно охоплює землю й об'єкти, що мають з нею істотний зв'язок: будівлі, врожай на корені, худоба на фермі та ін. Усі інші види майна відносять до персонального майна, яке захищається персональним позовом, тобто спрямованим на одержання грошової компенсації.

У відносинах з іноземним елементом персональне майно, що відоме як рухомість, поділяється на два класи: рухомість реальна і рухомість персональна. Рухомості персональні поділяють, у свою чергу, на речі у володінні і речі у вимозі. Речі у володінні – це рухомі речі, а речі у вимозі – це так звана «невловима власність»: грошові вимоги й деякі інші «нематеріальні» об'єкти (об'єкти права промислової власності та ін.) [1].

Право набувальної давності в англо-американській системі права бере свій початок з римського права, так як цей інститут стародавньому англійському праву був невідомим. Уперше цей інститут був згаданий у праці Бректона «Трактат про закони Англії» 1250 року [6].

Причиною виникнення права набувальної давності визнавався і визнається факт довготривалого володіння річчю на умовах, передбачених законом. Для того, щоб набути річ у власність за давністю володіння, необхідна відповідність наступним умовам:

по перше, річ має бути такою, що її можна набути: маються на увазі речі, на які можна набути право власності, тобто вони не є вилученими з обігу, або речі, які вилучені законом тимчасово; щодо тимчасового вилучення речі, яка знаходилася у володінні, то право володіння призупинялося, до тимчасово вилучених речей також відносять речі, які були вкрадені. Англо-американська система визнавала право володіння добросовісним за особою, яка придбала таку викрадену річ;

по друге, володіння має бути безперервним на протязі певного часу встановленого законом;

і по третє, володіння має бути добросовісним (*good faith*), тобто таким, що є мирним, законно набутих та відкритим, тобто особа, яка заволоділа річчю незаконно, із застосуванням сили чи таємно, не може володіти даною річчю на законних підставах. В англо-американській системі права є особливість – *good faith* не є обов'язковим для початку володіння, а в континентальній системі це є впливовий фактор для набуття права власності за давністю, хоча в римському праві траплялися випадки, коли було неможливо встановити термін, протягом якого особа володіла річчю[2].

На сучасному етапі розвитку набувальної давності в англо-американській системі права відбулися деякі зміни щодо даного інституту права власності. В Англії та Уельсі можна за давністю володіння набути лише нерухоме майно (в порядку набувальної давності можна набути як *фрігольд* – *freehold estate*, так і право довготривалої оренди – *leasehold estate*). До недавнього часу для цього, згідно із Законом про давність 1980 року, вимагалось 12-річне добросовісне володіння, незалежно від того, чи права на володіння нерухомістю були зареєстровані, чи ні. В останньому випадку перебіг строку набувальної давності є недостатнім, відповідне право у володільця виникало лише після реєстрації прав. Відповідно до Закону про земельну реєстрацію 1925 року попередній (зареєстрований) власник вважався таким, що володіє майном на умовах трасту в інтересах первісного володільця [1].

З прийняттям у 2002 році нового Закону про земельну реєстрацію в Англії була здійснена реформа, в якій втілені нові принципи та підходи щодо набуття за давністю прав на нерухомість, права щодо якої були зареєстровані. Ця реформа послідовно розвиває та втілює застосований в сучасному англійському праві принцип, згідно з яким тільки реєстрація може наділити набувача титулом по відношенню до нерухомого майна.

Стосовно зареєстрованих прав власника на нерухомість не спливає строк давності, встановлений Законом про давність 1980 р. Відповідно, права власника не можуть бути припинені автоматично, зі спливом будь-якого строку. В той же час володільць нерухомості після 10 років володіння, яке, до речі, має бути не лише фактичним, а ще й з наміром володіти майном як власник, набуває право звернутися за реєстрацією права власності на таке майно. Але особа, яка на цей момент унесена до реєстру як власник даного майна, має бути повідомлена щодо такого звернення з наданням права висловити заперечення. При відсутності заперечень власника володільць має право зареєструвати і, відповідно, набути право власності на дане майно. Однак при наявності заперечень зареєстрованому власнику надається 2 роки для того щоб позбавити первісного володільця його володіння або іншим способом підтвердити свої наміри реалізувати права власника, наприклад, уклавши з володільцем договір оренди щодо даного майна. Лише через два роки, якщо власник не здійснив ніяких відповідних дій і володільць продовжує реалізовувати своє володіння на тих самих умовах, тоді він набуває право зареєструвати та, відповідно, набути права власності на нерухомість, що знаходиться у його володінні.

Для врегулювання відносин щодо набуття права власності за давністю володіння на нерухоме майно, що не зареєстроване (на сьогоднішній день таке майно, вже складає значну меншість об'єктів нерухомості в Англії та Уельсі), зберігається раніше діючий порядок набуття права власності за правилами набувальної давності.

Зміна правил набувальної давності в Англії торкнулася ще одного досить істотного аспекту, який впливає на характер та зміст даного інституту права. Мова йде про те, що згідно із Законом про земельну реєстрацію 2002 року первісний володільць – набувач права власності на нерухомість – після здійснення реєстрації права власності на основі вищевикладених процедур набуває відповідного права, обтяженого всіма правами, інтересами та обтяжуваннями, що обтяжували право попереднього власника. Отож, виходячи із змісту права власності первісного володільця, його вже неможливо вважати таким [3].

У праві США регулювання та розуміння інституту набувальної давності здійснюються майже однаково (йдеться про штати, які належать до англо-американської системи права), як і в Англії, відмінності полягають в особливостях права штатів, об'єктах набуття за давністю володіння та строках давності, встановлених законодавством штатів [4].

У США за правилами набувальної давності можна набути рухоме (особиста власність) та нерухоме майно. До набувальної давності американські юристи відносять володіння на основі правового титулу, що в свою чергу є засобом отримання володіння майном без згоди власника. Володіння на основі правового титулу є дійсним, негативним стосовно прав власника, відкритим, загальновідомим, ексклюзивним та безперервним протягом визначеного законом часу, як правило, 15–20 років, залежно від специфіки права штату. Коли землею володіють певний період часу і всі елементи володіння на основі правового титулу виконані, тоді власник може вжити необхідних заходів, щоб «спокійно отримати правовий титул».

Володіння на основі правового титулу особистою власністю (рухомим майном), як і володіння на основі правового титулу нерухомим майном, може бути засобом придбання права власності. Тут діють такі ж вимоги. Власник на підставі правового титулу повинен виконати умови протягом встановленого законом періоду. Однак у випадку з особистою власністю існують свої особливості. Наприклад, власникові з правовим титулом буває важко довести, що його володіння було відкритим та загальновідомим через малі розміри персонального майна та можливість його перенесення. Деякі суди вирішують такі проблеми, відхиляючи володіння на підставі правового титулу у випадку особистої власності, та розглядають справу згідно з наказом про явку до суду справжнього власника, який намагається повернути собі власність.

Варто зазначити одну цікаву особливість набувальної давності в англо-американському праві. Виходячи з особливостей самого англосаксонського права, сфера застосування норм щодо набувальної давності ширша, ніж у континентальній системі права. Таким чином, доцільно привести наступний приклад: у сфері спадкового права англо-американської системи існує інститут публічних представників, які представляють інтереси спадкодавця (відносно всіх необхідних процедур, що вимагаються в англійському праві). Даний публічний представник, який не знайшов спадкоємців, повинен утримувати майно померлого і якщо, наприклад, ця спадщина є певним підприємством, то він признає особу, яка б розпоряджалася цим майном, і зі спливом певного терміну особа, яка розпоряджалася, має право набути це майно у власність за правом набувальної давності, якщо вона використовувала його з дотриманням вищезазначених вимог, сплативши необхідну суму публічному представнику [5]. Цей приклад пов'язує набувальну давність зі спадковим правом і демонструє можливість застосування останньої у зовсім неприродній сфері для континентальної системи права.

Англо-американська система права має свій власний підхід не лише до розуміння набувальної давності, а й до права власності взагалі щодо поділу майна на рухоме чи нерухоме та інше. Отже, право набувальної давності – набуття права власності за володінням на протязі певного строку, визначеного законом на підставі певних умов. Англо-американський підхід наділяє набувальну давність ширшою сферою застосування, аніж в інших правових системах. Варто зазначити, що на відміну від українського законодавства цей інститут досліджено досить детально, але тим не менше наразі бракує праць, які б дали змогу українським юристам опанувати особливості іноземного права, тим самим піднімаючи українську юридичну практику та професіоналізм юристів на щабель вище.

У наступних публікаціях планується висвітлення континентального підходу до права набувальної давності, порівняння його з англо-американським та аналіз розвитку і проблематики застосування зазначеного інституту власності в українському законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Гражданское и торговое право зарубежных государств : учебник / Отв. ред. Е. А. Васильев, А. С. Комаров. – Т. I. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 560 с.
2. Charles P. Sherman. Acquisitive prescription. Its existing world-wide uniformity / Charles P. Sherman // The Yale law Journal – Vol. 21. – No. 2 (Dec 1911). – P. 147–156.
3. James D. Johnson. Good faith as a condition of ten year acquisitive prescription / James D. Johnson // Tulane law review. – Vol. 34. – No 4 (June 1960). – P. 673–684.
4. Juan Miguel Ossorio Serrano. La usucapión liberatoria / Juan Miguel Ossorio Serrano // Revista de derecho privado. – No 66. – 1982. – P. 339–364.

5. Michael A. McGlone. Judgment of possession and acquisitive prescription / Michael A. McGlone // Loyola law Review. – Vol. 20:377 (1974). – P. 377–382.
6. Ross Barber. Usucapion and Theft at the time of Twelve Tables / Barber Ross // Sidney law Review. – No. 8, (1977, 1979). – P. 614–619.

* Прокуров Максим Володимирович – аспірант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, провідний спеціаліст департаменту співробітництва з СОТ та з питань торговельного захисту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.